

A MÉDIA KÁROS HATÁSAI ÉS A KISKORÚ FOGYASZTÓK VÉDELME

– HATÁLYOS ÉS TERVEZETT JOGI ESZKÖZÖK¹ –

A gyermekek védelme az audiovizuális szféra káros hatásaival szemben időszerűsége és fontossága miatt mára vitathatatlanul a nemzetközi médiajognak az egyik legaggályosabb kérdésévé vált. Maga az új audiovizuális uniós program is egyik kiemelt, különös prioritást élvező területeként kezeli. Magyarország a jogharmonizáció során mind a gyermekvédelmi, mind a média jogszabályokat fokozatosan az Európai Unió elvárásaihoz igazította, így a gyermekvédelem hazai jogi környezete megfelel a közösségi elvárásoknak.

Annak oka, hogy az utóbbi időszakban a gyermekek védelme a médiajogban egyre nagyobb figyelmet kapott, több tényezőben is kereshető: durva, erőszakos, brutalitást, trágárságot, szexualitást hangsúlyozó elemek felerősödése a műsorokban, káros, negatív magatartásminták közvetítése, a reklámok egyre erőszakosabb direkt marketingpolitikája a gyermekek, mint új fogyasztói kör megnyerése érdekében, a gyermek-pornográfia terjedése az Interneten stb.

Sorolhatnánk még tovább a felmerülő problémákat és a megoldandó kérdéseket, melyek a jogalkotókat is egyre hatékonyabb, és részletesebb gyermekvédelmi szabályok kidolgozására ösztönzik, de ezek többnyire közismertek, és sajnos nap mint nap magunk is szembesülünk velük.

A nemzetközi jogban több helyen is találkozhatunk a gyermekek alapvető jogaival és védelmével foglalkozó joganyagokkal; csak hogy néhányat említsek a legfontosabbak közül: a gyermek jogairól szóló Genfi Nyilatkozat, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a gyer-

mekek jogairól szóló New Yorki Egyezmény, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.²

Az *Európai Unió* tagállamai a közösségi jogszabályok keretein belül nemzeti sajátosságaiknak megfelelően rendelkezhetnek a gyermekek védelméről, lehetőséget kapnak arra, hogy olyan rendszert építsenek ki, mellyel hatékonyan biztosítani tudják a kifejezés szabadságának megsértése nélkül a gyermekek védelmét is.

Alkotmányunk a gyermekek és az ifjúság alapvető jogaként deklarálja a testi szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelmet, melyet az állam és a társadalom köteles számukra biztosítani.³ Ezen az alapvető jogon alapul a gyermekek jogairól szóló 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett New Yorki Egyezmény, és az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, az ún. Gyermekvédelmi Törvény.

Ezek a törvények már külön említést tesznek a gyermekek és a média, a tömegkommunikáció kapcsolatáról, a média szerepéről is.

A **New York-i Egyezmény** gyermeknek tekinti a 18 éven alulakat, akiknek alapvető jogai között sorolja fel a *vélemény-nyilvánítás szabadságát*, ami magában foglalja mindenfajta tájékoztatás és eszme kérésének, megismerésének és terjesztésének szabadságát is. Ezen felül külön hangsúlyozza a *tömegtájékoztatási eszközök kiemelt szerepét* abban, hogy a gyermek hozzájuthasson a szociális, szellemi és erkölcsi jólétét előmozdító, fizikai és szellemi egészségét biztosító tájékoztatáshoz.⁴

Az Egyezmény 34. cikke az államok feladataként írja elő gyermekek pornográf jellegű műsorok vagy anyagok készítése céljából történő kizsákmányolásának megakadályozását. Nálunk a kiskorúak és személyiségi jogaik védelme érdekében a 2001. évi CXXI. törvénnyel került be a Büntető Törvénykönyvbe a tiltott pornográf felvétellel visszaélés tényállása.⁵

Az 1997. évi XXXI. törvény, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról a New York-i Egyezmény rendelkezésein túl a gyermek jogának tekinti a fejlődésére ártalmas környezeti és társadalmi hatások elleni **védelemhez való jogot**. Ezen belül külön kiemeli az információs ártalommal szembeni védelemhez fűződő jogukat. (Alapvetően idetartozik a gyermekek Internettel együtt járó

káros hatásoktól való védelme is.) A törvény ugyanakkor előírja azt is, hogy a médiának a káros tartalomtól való megóvás mellett biztosítani kell, hogy a gyermek fejlettségének megfelelő, ismeretei bővítését segítő, a magyar nyelv és kultúra értékeit őrző **műsorokhoz hozzáférjen**, védelmet élvezzen olyan káros hatásokkal szemben, mint a **gyűlöletkeltés, az erőszak és a pornográfia**.⁶

Ezekkel a rendelkezésekkel összhangban a **rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I tv.**, a médiatörvény is különös gondot fordít az elektronikus médiában a fiatalok, a 18 éven aluliak védelmére, azonban hatálybalépésétől egészen a 2002. évi XX. törvénnyel történt jogharmonizációs célú módosításáig csak az alapelvek között tartalmazott gyermekekre vonatkozó rendelkezéseket.

Ekkor még csak a kiskorúak személyiségfejlődésére **ártalmas**, illetve **súlyosan ártalmas** műsortartalmakat nevezte meg a törvény. A súlyosan ártalmas műsor nem volt közzétehető, míg az ártalmasak csak 23. 00 és 5.00 közötti időszámban elhelyezve voltak sugározhatóak, azzal a megkötéssel, hogy ártalmasságukra a műsor előtt fel kellett hívni a közönség figyelmét. A felhívás módját a törvény nem határozta meg.

Ezen felül, ha egy műsor erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatásokat tartalmazott, arra a műsor bemutatása előtt a közönség figyelmét fel kellett hívni. Korhatár kikötés nem szerepelt a törvényben, viszont határozottan megtiltotta a kifejezetten kiskorúaknak szánt műsorokban erőszakos magatartást követendő példaként megjelenítő képek vagy hangok közzétételét.

A médiatörvény rendelkezései mellett a határokat átlépő televíziózásról szóló Strasbourgi Európai Egyezmény kihirdetéséről szóló 1998. évi XLIX tv. a **műsorok tartalmára nézve** többletelőírásokat adott: megtiltotta az ízléstelen és különösen pornográf, az erőszakot főlegesen hangsúlyozó, és a fajgyűlölet keltésére alkalmas tartalmak közvetítését, olyan témák pedig, amelyek alkalmasak gyermekek és serdülőkorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, csak megfelelő időpontban elhelyezve kerülhetnek be a műsorszolgáltatásba.⁷

A médiatörvény 2002. évi módosítása már a közösségi jog szigorúbb elvárásaihoz igazodott. A közösségi jogban a tagállamok televíziós műsorszolgáltató tevékenységre vonatkozó egyes rendelkezéseinek összehangolásáról szóló „Televízió határok nélkül” (89/552/EGK) irányelvet 1997-ben a **97/36/EK irányelvvel módosították**, és ebben a gyermekvédelemre vonatkozóan szigorúbb előírásokat és elvárásokat vezettek be.

Az Irányelv értelmében a műsorszolgáltatók által nyújtott **televíziós adások nem tartalmazhatnak** olyan műsorokat, amelyek súlyosan károsíthatják a kiskorúak fizikai, értelmi vagy erkölcsi fejlődését, különösen olyanokat nem, amelyek pornográfiát vagy indokolatlan erőszakot tartalmaznak.

Ez a szabály olyan műsorokra is kiterjed, melyek **valószínűleg** károsítják a kiskorúak fizikai, értelmi, vagy erkölcsi fejlődését, **kivéve**, ha az adásidő megválasztásával vagy más technikai intézkedéssel biztosítható, hogy azokat kiskorúak nem hallhatják vagy láthatják. Azaz vagy kódolt adásként kerülnek leadásra, vagy pedig biztosítani kell, hogy

- a műsor előtt akusztikus figyelmeztetés szerepeljen
- **vagy** a műsor azonosítását időtartama során egy vizuális jelkép jelenléte lehetővé tegye.⁸

Az Irányelv nem részletezi, hogy mit ért súlyosan károsító és mit valószínűleg károsító műsorszámon, ezek kritériumait a nemzeti jogalkotás feladata meghatározni. A közösség intézményei csak a nemzetek közötti arányosságot ellenőrzik. Ennek megfelelően a nemzeti jogszabályok eltérőek.

Mi a francia mintát vettük alapul, ahol 5 kategóriába sorolták be a műsorokat. Ugyanezt vették át pl. Belgium vallon részén, Görögországban, illetve Lengyelországban is. Más országok általában egyszerűbb modellt alkalmaznak, de vannak olyanok is, ahol eleve tartózkodóbbak a műsorok kategorizálásával szemben.

A 2002. évi XX. törvény a rádió és televízió műsorokat 5 kategóriába sorolta. Az a műsorszám, amely korhatár nélkül megtekinthető, az I. kategóriába kerül, amelyik tizenkét éven aluli nézőben félelmet kelthet, **illetve amelyet koránál fogva nem érthet meg vagy félreérthet**, a II. kategóriába kell sorolni. A hár-

mas kategóriába azok a műsorszámok tartoznak, amelyek alkalmasak a tizenhat éven aluliak **fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, közvetett** módon utalnak erőszakra, illetve szexualitásra, vagy meghatározó elemük az erőszakos módon megoldott konfliktus. Azt a műsorszámot, amely alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének **kedvezőtlen befolyásolására, meghatározó eleme** az erőszak, illetve a szexualitás közvetlen, természetes ábrázolása, a IV. kategóriába kell sorolni, azt pedig, **amely a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének súlyosan kedvezőtlen befolyásolására alkalmas**, különösen azért, hogy pornográfiát vagy szélsőséges, illetve indokolatlan erőszakot tartalmaz, az V. kategóriába.⁹

Kategóriák	Meghatározás	Védelmi eszközök	Piktogram
I.	Korhatárra tekintet nélkül megtekinthető	-	
II.	Tizenkét éven aluli nézőben félelmet kelthet, illetve amelyet koránál fogva nem érthet meg, vagy félreérthet.	- Minősítés közlése, figyelem felhívás - piktogram folyamatos feltüntetése	12
III.	Alkalmas a tizenhat éven aluliak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azért, hogy közvetett módon utal erőszakra, illetve szexualitásra, vagy témájának meghatározó eleme az erőszakos módon megoldott konfliktus.	- Minősítés közlése, figyelem felhívás - piktogram folyamatos feltüntetése - idősav (21.00 és 05. 00)	16
IV.	Alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azért, hogy meghatározó eleme az erőszak, illetve a szexualitás közvetlen, természetes ábrázolása.	- Minősítés közlése, figyelem felhívás - piktogram folyamatos feltüntetése - idősav (22.00 és 05.00)	18
V.	Alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azért, hogy pornográfiát vagy szélsőséges, illetve indokolatlan erőszakot tartalmaz.	Nem tehető közzé	

A műsorok besorolását a műsorszolgáltatók végzik.

Az I-es kategóriába tartozó műsorokat nem kell ellátni semmilyen jelzéssel, és bármikor leadhatóak, az ötös kategóriába került tartalmak leadása tilos. Így marad három kiemelt műsorkategória, melyeknél a műsorszám közzétételének kezdetekor **közölni kell** azok minősítését, emellett a kategóriájuknak megfelelő **jelzést piktogram** formájában a képernyő valamelyik sarkában is meg kell jeleníteni úgy, hogy az a műsorszám teljes időtartama alatt látható legyen. (Kivéve a rádiónál, hiszen itt értelemszerűen csak akusztikus figyelmeztetés lehet.)

A fentiek alapján a médiatörvény az akusztikus figyelmeztetés és a piktogram együttes alkalmazásával összekapcsoltan alkalmazza az Irányelvben vagylagosan rögzített feltételeket.

Ezen túlmenően a törvény a III-as és a IV-es kategóriánál még időszávot is alkalmaz. A III. kategóriába sorolt műsorszám – megfelelő jelzéssel ellátva – 21.00 és 05.00 óra között, míg a IV. kategóriába sorolt műsorszám, csak 22.00 és 05.00 óra között tehető közzé. Tekintettel arra, hogy a műsorszolgáltatók milyen tartalmú műsorokat sugároznak a II. kategória jelzésével – olykor persze egyébként is rossz besorolással – talán ehhez is célszerű lenne időszávot rendelni, pl. ha csak 20.00-tól 5.00 óráig lennének sugározhatóak, ebben az esetben egészen 20.00 óráig nem is lenne szükség a műsorokon a piktogram megjelenítésére. Ekkor elegendő lenne csak ennél a kategóriánál végig feltüntetni a piktogramot, míg a másik két kategória esetében csak a műsor elején, hiszen a kései kezdés már eleve jelzi, hogy nem gyermekeknek szánt műsorról van szó.

A törvény nem részletezi a kategóriákba-sorolás és a vizuális jelzés megjelenítésének feltételeit, ennek kidolgozására az Országos Rádió és Televízió Testületet (továbbiakban: ORTT) hatalmazta fel. Ennek az ORTT 1494/2002. sz. határozatában tett eleget. A Határozat részletesen körülírja, hogy az egyes kategóriákba milyen műsorszámokat kell besorolni, megszabja a műsor előtt és közben alkalmazandó jelzéseket, illetve a minősítés közlésének módját. A figyelmeztetést nem csak hangban, hanem legalább 3 másodperces időtartamban, legalább a képernyő 50%-át lefedő képernyőszöveg megjelenítésével is közölni kell. A piktogramok pontos kritériu-

mait is megadja: ezekkel a sárga és piros karikákkal találkozhatunk a képernyőinken.

A műsorok előbbi klasszifikációját sokan támadták. Az egyik támadási ok a sárga és piros karika megjelenítésének zavaró hatása volt, a másik az irányelvben található „or”, „vagy” szócska helyett az „és” alkalmazása. Felmerült az is, hogy ha már együtt alkalmazzuk az akusztikus figyelemfelkeltést és a piktogrammot, akkor talán nem kellene végig megjeleníteni a piktogrammoktat, hanem csak a műsor elején. Van, aki az egész besorolást értelmetlennek tartja, mondván, hogy ezzel csak felkeltik a gyermekek érdeklődését, hogy itt valami olyan következik, ami számukra tiltott, és csak azért is megnézik. Az ORTT határozatának visszásságát hirdetőik oly módon próbálták erre a figyelmet felhívni, hogy olyan műsorok ellen is panaszt nyújtottak be, mint pl. az Egri Csillagok c. film, ami – szerintük – figyelemmel az ORTT határozatában foglaltakra, akár az ötös kategóriába is besorolható lenne.

Nehéz ebben a kérdésben okosnak lenni. Tény, hogy a műsorok tartalma nagy mértékben eldurvult, a színvonal oly mértékben csökkent, hogy igen nehéz, főleg a kereskedelmi csatornákon olyan műsort találni, ami elé nyugodt szívvel le lehet ültetni egyedül a gyerekeket. Itt jön a sokat hangoztatott mondat, hogy inkább ne is tévézzenek, hanem mozogjanak, levegőzzenek, a szülő pedig figyeljen a gyerekére, tartsa távol a káros műsoroktól, de tekintve a nézettségi adatokat, a gyerekek igen nagy százalékánál ez csak utópia. A tények azt mutatják, hogy a problémás, sok nézői panaszra okot adó, gyakran az ORTT által is elmarasztalt műsorokat, pl. a valóság-show-kat, beszélgető-show-kat nagyon sok gyermek követi figyelemmel.

A valóság-show-k elindulásával súlyos problémaként merül(t) fel a műsor helytelen kategorizálása, és ennek következtében nem megfelelő időben történő sugárzása. A kora esti órákban a műsor készítői olyan jeleneteket vágta be, melyeket inkább IV. kategóriába kellett volna sorolni, vagy közzé sem lehetett volna tenni. Később ugyan az adásidő későbbre tolódott, de az előzetesben gyakran jelentek meg olyan képek, amelyeket tartalmuk miatt abban az időben nem lehetett volna megmutatni. Meghatározó a torz magatartásminták közvetítése is: pl. a játékosok feladatai olykor

kirekesztőek, megalázóak, ami a serdülőkorú gyermekeknél egyébként is meglévő szorongástól, kitaszítottaságtól való félelmet erősíti. Ugyanakkor gyakori a trágárság, uralkodnak a nivótlan, tartalom nélküli beszélgetések, így nem csoda, hogy ezek a műsorok számtalan lakossági panaszra adnak okot.

Másrészt viszont – és ez is tény – igen nagy tömegeket vonzanak, ezért óriási bevételt jelentenek a csatornának, így az ORTT hiába szab ki bírságot, a magas bevételből bőségesen futja, vagy hiába függeszti fel a testület egy időre műsorszolgáltatást, a műsorszolgáltató kéri a bíróságtól a közigazgatási határozat felülvizsgálatát, és ezzel máris elodázza a probléma gyors megoldását.

Mivel ezek a show-műsorok a fiatalokúakra vonatkozó rendelkezések megsértésén túl még számos jogi problémát vetettek fel, az ORTT külön kerekasztal-beszélgetést hívott össze az ilyen típusú műsorokkal kapcsolatban felmerülő problémák kezelésére. (Portugáliában pl. odáig fajult a helyzet, hogy majdnem a műsorszolgáltató frekvencia-engedélye került veszélybe egy valóság-show kapcsán.)

A beszélgető-show-k, magazinműsorok esetében is hasonló problémákkal találkozhatunk: szexuális kérdések feszegetése, extrém sorstragédiák, durva jelenetek, szextelefon stb. szerepelnek beszélgetési témaként, öngyilkossági kísérlet vagy más szorongásra okot adó képjelenetek kerülnek adásba, mind-mind olyan időpontban, amikor az iskolából hazakerülő gyerekek a televízió elé ülhetnek.

A kategóriák megjelenítése önmagában természetesen nem lehet elegendő a káros tartalmak elkerülésére. A probléma megoldása összetett. Komoly felelősség hárul a szülőkre, de a médiára is, aminek – ahogy a gyermekvédelmi törvény is mondja – biztosítania kell, hogy a gyermekek fejlettségüknek megfelelő, ismereteik bővítését segítő, a magyar nyelv és kultúra értékeit őrző műsorokhoz hozzáférjenek, másrésztől hogy védelmet élvezzenek az olyan káros hatásokkal szemben, mint a gyűlöletkeltés, az erőszak és a pornográfia.

Megoldás lehet valamilyen technikai szűrő beépítése, kódolt csatornák, televíziók alkalmazása. Az Egyesült Államokban alkalmazott eljáráshoz hasonlóan a mi rendszerünkre is ki kellene dolgozni a digitális technika segítségével egy megfelelő szűrő rendszert. [Az

Egyesült Államokban ugyanis a TV-készülékekbe 2000. január 1-vel ún. v-chipet (violence) chipet ültettek be, ami egy blokkoló chip, melynek segítségével a szülő megakadályozhatja, hogy a gyermekek nézzék a káros tartalmú műsorokat. A műsorszolgáltató kötelessége csak az, hogy felhívja a figyelmet a potenciális veszélyforrásra. Így a felelősség kettőjük – a szülő és a műsorszolgáltató – között oszlik meg.]

Ami a jogi eszközöket illeti, a médiatörvényre vonatkozó módosító törekvések során különös gondot fordítanak a terület hatékony szabályozásának kialakítására. Az ORTT szakértői bizottsága által 2006-ban elkészített törvénytervezetet (Továbbiakban: Tervezet) a kiskorúak fokozott védelme jellemzi, a hatályos törvény hiányosságait több ponton is orvosolni próbálja.

A Tervezet szabályozási modellje:

1. Alapelv:

2.§ (4) A kiskorúak testi, szellemi, lelki és erkölcsi fejlődésének előmozdítása a társadalom elsődleges célja és érdeke, ezért minden műsorszolgáltatót fokozott felelősség terhel azért, hogy e cél megvalósulását maga is elősegítse, illetőleg, hogy az e célt szolgáló jogszabályi előírásokat megtartsa.

2. „A kiskorúak védelmére vonatkozó szabályok”11-13.§ keretszabályok

3. ORTT rendelet Szakértői Kollégium javaslata alapján

A Tervezet az alapelvek között rögzíti a műsorszolgáltatók kiskorúak fejlődése tekintetében fennálló fokozott felelősségét, majd „A kiskorúak védelmére vonatkozó szabályok” címszó alatt az Irányelv szabályaival paralel keretszabályozást ad:

Nem tehető közzé olyan műsorszám, amely súlyosan károsítja gyermekek testi, lelki, szellemi, és erkölcsi fejlődését (különösen pornográfiát és szélsőséges v. indokolatlan erőszakot.) Ami feltehetően károsíthatja a fejlődésüket, azt a szokásos módon ne hallhassák, láthassák. Ennek eszközei: az időpont helyes megválasztása, vagy valamilyen hozzáférést korlátozó technika alkalmazása (pl.

kódolás). A műsorokat mindenképpen meg kell előznie a káros tartalmakra való figyelmeztetésnek.

A Tervezet a védelmi eszközök részletezését, kidolgozását az *ORTT rendeletére* bízta. Alkalmazkodva a direktíva keretszabályaihoz a minősített törvényben szintén csak a szabályozás keretét adná meg, s ezen túl a rendelet tartalmazná a kategóriába sorolás feltételeit, az idősávok kialakítását, a jelzés feltüntetésének módját. Ez a módosítás abból a megközelítésből is különösen megfontolandó, hogyha a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok módosítási igénye felmerül, akkor nem 2/3-os, minősített szavazattal módosítható törvényt kell változtatni, s így gyorsabban lehet reagálni a változtatási igényekre.

A rendelet megalkotására, majd annak módosítására is egy *Szakértői Kollégium* javaslata alapján kerülne sor. A testület 11 tagja többnyire kiemelkedő szakmai eredménnyel rendelkező pszichológusok és pszichiáterek, illetőleg a közszolgálati és a kereskedelmi műsorszolgáltatók által delegált szakemberek.

A Kollégium a rendelet tartalmára való javaslatátételen túl egyéb szabályozást is kezdeményezhet, a testület megkeresésére műsorszolgáltatással kapcsolatosan általánosságban, illetőleg konkrét műsorszámok kérdésében egyedileg állást foglal.

Összegezve: a Kollégium felállítása garantálhatná a kiskorúak védelmében a rugalmasságot, folytonosságot és nem utolsó sorban az állandó szakmai kontrollt.

A szabályozási modell jellegzetességén, illetve a Szakértői Kollégium felállításán túl említést kell még tennünk a Tervezet egyéb előremutató javaslatáról is.

Az egyik – a gyermekek fejlődése szempontjából a *lelki aspektus* kiemelése, nevesítése. Talán jelenleg pontosan ez a leginkább védendő szempont, hiszen igen sok a lelkileg sérült, szorongó gyermek, s ennek okai – úgy vélem – a média tartalmakban is keresendőek.

Fontos újítás, hogy a **hírműsorszám** sem lenne közzé tehető olyan időszakban, amelyben tartalmának megfelelő kategóriába sorolása esetén közzétételének – előre láthatóan – nem lenne helye. (Mindenki számára ismertek olyan híradásban bemutatott képsorok,

amelyek kategóriába sorolásuk esetén IV, de akár V. minősítést is kaphatnának.)¹⁰

A gyermekek hatékony védelme érdekében a következetes szabályrendszer mellett megfelelő szankciórendszer alkalmazása is szükséges. A tervezet az alábbi jogkövetkezményeket rögzíti:

- a) figyelmeztetés;
- b) a műorszámnak a Testület rendelete által meghatározott más kategóriába vagy más időszámba történő sorolása;
- c) bírság kiszabása
- d) a műorszórási engedély időtartamának csökkentése;
- e) a műorszolgáltatási jogosultság felfüggesztése;
- f) a műorszórási engedély visszavonása;
- g) a műorszolgáltatás nyilvántartásból való törlése;
- h) a műsorforgalmazó nyilvántartásból való törlése.

A Tervezet szerint az alapelvi szintű norma megsértése esetén figyelmeztetés nem, csak súlyosabb szankció szabható ki. Mivel a gyermekek védelme alapelveként is rögzítésre került, a Tervezet értelmében ezek megsértése esetén figyelmeztetés nem alkalmazható. A sorozatjellegű műsorokat az ORTT is besorolhatja, ha az nem tartalmának megfelelően történt. A bírság mértéke kétszázötvenmillió forintot azonban nem haladhatja meg, és korlátlan alkalommal kiszabható.

A Tervezet jogkövetkezményei és a tervezett változtatások jelentős előrelépést jelentenének a kiskorúak szigorúbb védelmének megteremtésében, de ez önmagában mégsem elegendő. Nagyon komoly felelősség hárul a médiára, a műsorok készítőire, hiszen közvetlenül az ő feladatuk a tartalmas, a gyermekek fejlődését elősegítő műsorok készítése. Ugyanakkor ki kell hangsúlyozni a szülő és szorosán ezzel összefüggésben a társadalom felelősségét is. Úgy vélem, hogy alapvető szemléletmódváltásra van szükség a televíziós szokásokat illetően. Először a szülőket kell rávezetni a tudatos televíziózás szabályainak kialakítására, s csak ezt követően lehet a gyermekeknél is eredményeket elérni.

Reklám

A fentiek mellett a másik – témánk szempontjából hangsúlyos – terület, a reklámszféra. Az utóbbi évekre jellemző, hogy újabb és újabb fogyasztói kört próbálnak a cégek megcélózni termékeikkel, szolgáltatásaikkal. Az egyik ilyen megcélzott közeg pontosan a kiskorúak köre. Ennek eredményeként a reklámokat uralja a gyermekeket, mint fogyasztói bázist megcélzó direkt, olykor erőszakos marketing politika. Gondoljunk csak itt a kedves játékszemekkel reklámozott olyan termékekre, mint a nyuszival reklámozott kakaó, csoki, gumimacikkal kínált gumicukorka, macival reklámozott öblítő, az ajándékokat tartalmazó chips-ek, vagy akár a McDonald's reklámokra.

Alapvetően az a jellemző, hogy **nekik** reklámoznak, mert könnyen befolyásolható, megnyerhető közeg, akiben már korán ki lehet alakítani a márkahűséget, másrészt **velük** reklámoznak, mert a bájos gyerekeken keresztül a felnőttek szívéhez könnyebb eljutni.¹¹

Miután a gyerekek a reklám befolyása alá kerültek, jelentős mértékben befolyásolják a szülők fogyasztói magatartását is, de nem csupán a gyermek, hanem már a felnőtt fogyasztási cikkek tekintetében is. Komoly gondot jelent ezen túlmenően az egészségtelen ételek reklámozása (sós snack-ek, mogyorókrémek, burgerek, üdítőitalok, magas cukortartalmú édességek). És az, hogy a reklámok gyakran problémás élelmiszereket tüntetnek fel egészségesnek.

A tudatos marketing-fogások komoly és ugyanakkor vitatható előjelű befolyással vannak a gyermekekre, mint apró fogyasztókra. Az egyes európai államokban eltérően vélekednek erről a kérdéstről, különbözőek a reklámok etikájáról alkotott nézetek: pl. Svédországban tilos a hirdetés 12 éven aluli gyermekek számára, Franciaországban ezzel szemben úgy tekintik a reklámot, mint ami felkészíti a gyermeket jövőbeli életükre egy fogyasztói társadalomban. Spanyolország pedig egyenesen antidemokratikusnak tartja a reklámtilalmat.

Általában azonban elmondható, hogy az európai államok két fő szempontot tartanak szem előtt: Az egyik, hogy a reklám ne okozhasson a gyermekeknek fizikai, erkölcsi és értelmi károsodást,

ezen felül különösen vigyázni kell arra, hogy a reklám ne használja ki a gyermekek természetes hiszékenységét és ragaszkodását.

A magyar jogban a **médiatörvény** reklámszabályai ezekre a szempontokra tekintettel már hatálybalépésekor szigorúak voltak. A gyermekekre vonatkozó szabályok a 2002-es módosítással nem sokat változtak.

A speciális termékek közül a törvény már hatálybelépésekor tiltotta a dohányáru, fegyver, lőszer, robbanóanyag, kizárólag orvosi rendelvényre igénybe vehető gyógyszer, továbbá gyógyászati eljárás népszerűsítését a reklámokban. Az **alkoholtartalmú italok** reklámzását ugyan megengedte, de csak meghatározott feltételek betartása mellett. Ezek a korlátozások a 2002-es jogharmonizációs módosítással tovább szigorodtak.¹²

A **törvény megállapítja, hogy a reklám nem szólíthatja fel közvetlen** formában a kiskorúakat arra, hogy szüleiket vagy más felnőtteket játékok, illetve más áru vagy szolgáltatás vásárlására vagy igénybevételére ösztönözzék. Ez a passzus kifejezetten a reklámok manipulatív jellegét próbálja valamelyest mérsékelni.¹³

A reklámozott **játék** vonatkozásában csak a félrevezető reklám tilalmát említi, mivel a reklám a játék tényleges természetét és lehetőségeit illetően nem lehet **félrevezető**. (Ezen felül nem ad külön speciális szabályokat a játékreklámra nézve. Pl. Görögországban a játékreklámra igen szigorú szabályok vonatkoznak: reggel 7 és este 10 között tilos gyermekjátékot hirdetni, és teljesen tiltott a katonai játékok reklámozása.)

További reklámszabálya a médiatörvénynek, hogy a reklám nem mutathat kiskorút **erőszakos** helyzetben, és nem buzdíthat erőszakra.

A reklám nem építhet a kiskorúaknak a szüleik, tanáraik vagy más személyek iránti **bizalmára**, továbbá a kiskorúak **tapasztalatlanságára** és **hiszékenységére**. Érdekes probléma ezzel kapcsolatban az iskolákban terjesztett gazdasági reklámanyagok kérdése; van olyan állam, ahol kifejezetten tiltják az iskolákban az ilyen jellegű reklámot.

2002-ben került a módosított törvénybe, hogy a **televíziós vásárlás** nem szólíthatja fel a kiskorúakat áruk beszerzésére (vásárlására, bérletére) vagy szolgáltatások igénybevételére.¹⁴

A reklámokra vonatkozó műsorszerkezeti követelményként szabja a törvény, hogy nem lehet reklámmal megszakítani vagy megrövidíteni azt a műorszámot, amely **tizennégy év alatti kiskorúakhoz** szól, és időtartama **nem haladja meg a harminc** perctet.¹⁵ Így valamelyest a rövid gyermekműsorok védve vannak a reklámok ellen. A Tervezet szerint a műsor időtartamától függetlenül a 18 éven aluliaknak szánt műsorok mindegyikére vonatkozna a tilalom.

Érdekes módon a médiatörvény (és a reklámtörvény sem) az élelmiszer-reklámra nem tartalmaz előírásokat. Pedig a gyermekekhez szóló reklámok nagy részét a müzliket, sós snack-eket, mogyorókrémekeket, burgereket, üdítőitalokat, édességeket ajánló hirdetések teszik ki. Elgondolkodtató, hogy pl. Angliában tiltott túlzott mennyiségű étel fogyasztására bátorítani a gyerekeket, különösen, ha feltehető, hogy utána a fogukat nem mossák meg, így pl. tilos gyerekeket arra bátorítani, hogy lefekvéshez közeli időpontban ételt vagy italt, különösen édes ételt fogyasszanak.

A médiatörvény fent ismertetett szabályai kifejezetten az elektronikus médiára vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák, így amennyiben ezek valamely kérdést nem rendeznek, akkor a reklámtörvény mögöttes szabályai alkalmazandóak. Ezen felül a reklámszakemberek munkájuk során az önszabályozás keretén belül elfogadott Reklámetikai kódex gyermekekre vonatkozó rendelkezéseit is figyelembe veszik.

A média- és reklámszakma természetesen felelősséggel tartozik a törvény rendelkezéseinek betartásáért, így törvénysértés esetén lehetőség van az ORTT-hez, mint közigazgatási szervhez panasszal fordulni, vagy a bírósághoz folyamodni a jogsértés orvoslásáért, illetve a gyermekek alapvető jogainak megsértése miatt az ombudsman segítsége is kérhető. A reklámok jogsértése esetén alapvetően a Fogyasztóvédelmi Felügyelőség és a Versenyhivatal folytatja le az eljárást.

A reklámszabályok kialakításakor a Tervezet az európai irányelveket veszi alapul. Általában védi a kiskorúakat az alábbi rendelkezéseivel: a reklám nem veszélyeztetheti a kiskorúakat, így különösen közvetlenül nem ösztönözheti őket vásárlásra, nem sértetheti a szülők nevelő tekintélyét, és nem bízathat engedetlenségre velük szemben, nem építhet velük szembeni bizalomra, nem

mutathat kiskorút indokolatlanul veszélyes helyzetben, nem mutathatóak úgy reklámban, mint aki gyógyszer, vagy gyógyhatású készítményt egyedül használ. (Külön kitér a védelmükre az alkoholtartalmú reklámok esetén is)

Kiemelendő a Tervezetnek az a rendelkezése, miszerint a kiskorúaknak szóló műsorok és a dokumentumfilmek termékelhelyezést nem tartalmazhatnak. Valójában a gyermekműsorok és a köztük levő időtartamok a legmegfelelőbbek a gyermekek behálózására: pl. észre sem veszik, hogy az már nem a gyermekműsor, amikor a szívükhöz közel álló mesefigura el akarja nekik adni cége éppen aktuális csemegéjét.

A fentiekben érintett kérdéseken túl a tömegkommunikációs szféra a digitális technika fejlődésével újabb és újabb kihívások elé állítja a jogalkotókat, melyek általában olyan problémakörben jelentkezhetnek, mely nemzetközi szintű megoldást kíván. Ilyenek pl. az Internettel kapcsolatos problémák, vagy a nemzetközi koordináció szükségessége az Európai Unióba kívülről érkező káros, illegális tartalmak terjesztésének megakadályozásának érdekében, tartalomszűrő rendszerek alkalmazása, a digitális, kódolt televíziózással kapcsolatban felmerülő kérdések.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a gyermekek és a média kapcsolata talán az eddiginél is komolyabb figyelmet érdemel, a problémák kezelésében természetesen nem csak a jognak, hanem a pedagógusoknak, pszichológusoknak, szociológusoknak, a tömegkommunikációs szakembereknek, és nem utolsósorban a családoknak is fontos szerep jut.

JEGYZETEK

- 1 A tanulmány a 2003. szeptember 19-én, az „Információs társadalom-média-jog” c. konferencián elhangzott előadás átdolgozott változata. Lezárva: 2006. november.
- 2 De pl. kifejezetten az audiovizuális szférával foglalkozik az Európai Unió zöldkönyve, melyben az audiovizuális és információs szolgáltatásokhoz kapcsolódóan fogalmazódnak meg a gyermekek és az emberi méltóság védelmét célzó gondolatok.
- 3 1949. évi XX tv. a Magyar Köztársaság Alkotmánya 67. § (1)
- 4 Egyezmény 1. cikk; 13. cikk; 17. cikk
- 5 1978-évi IV. tv. a Büntető Törvénykönyvről 204. §
- 6 Gyv. tv. 6. § (4)-(6) b.
- 7 Egyezmény 11. cikk
- 8 89/552 EGK, 22. cikk
- 9 Mtv. 5/A-5/F §
- 10 Fontos, hogy a műsorrend bármilyen formában való közzététele során valamennyi műorszám kategóriáját közölni kell.
- 11 Pl. egy német jogesetben egy 3 éves kislánnyal american express hitelkártyát reklámoztak, amit jogellenes reklámnak minősítettek, mivel a kislány nem is érthette miről beszél.
- 12 Mtv. 13. § (2) b.
- 13 Mtv. 14. §
- 14 pl. Egy német reklám, azért minősült jogellenesnek, mert kifejezetten a gyermekeket szólította fel arra, hogy hívjanak fel egy telefonszámot, és ott érdeklődjenek a reklámozott játék tulajdonságai felől.
- 15Mtv. 17. § (4) b.